

ارزیابی اثرگذاری فقر اجتماعی بر پایداری محیط زیست شهری (محیط بصری) (مطالعه موردی: منطقه ۸ شهر اهواز)

سعید امان پور^{۱*}، مریم آزادبخت^۲

^۱ دانشیار در رشته جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، اهواز
^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، اهواز

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۱۲/۲۰

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۸/۰۹/۱۸

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناخت میزان تأثیر عوامل فقر اجتماعی بر پایداری محیط زیست شهری انجام گرفته است که از نظر ماهیت، نظری-کاربردی و از لحاظ روش مطالعه، توصیفی-تحلیلی می باشد. برای دست-یابی به اطلاعات مورد نیاز از تکنیک پرسشنامه در منطقه ۸ شهری اهواز استفاده شده است. حجم نمونه با استفاده از جدول مورگان ۳۸۴ نفر برآورد شد. سپس برای تجزیه و تحلیل داده ها از محیط نرم افزار SPSS بهره گرفته شده است. نتایج به دست آمد از آزمون-های مورد نظر نشان داد که متغیرهای احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی، افزایش سطح سواد و آگاهی افراد جامعه بر پایداری محیط زیست شهری مؤثر هستند اما با توجه به یافته-های این تحقیق نشان داده شده که متغیر هنجارسازی بر پایداری محیط زیست تأثیری ندارد. هم چنین برای سنجش و اولویت بندی شاخص-های تأثیرگذار فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی از تکنیک تصمیم گیری چند معیاره تاپسیس استفاده شده است. نتایج به دست آمده از تکنیک مزبور نشان می-دهد که شاخص-های احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی و بی-سوادی به ترتیب با ضریب اولویت ۰.۵۷۶۳، ۰.۵۶۵۲ و ۰.۵۰۳۳ تأثیر بیشتری بر پایداری محیط زیست دارند و شاخص-های بیکاری، هنجار سازی اجتماعی به ترتیب با ضریب اولویت ۰.۴۹۵۷، ۰.۴۸۱۳ نسبت به بقیه شاخص-ها از تأثیر کمتری نسبت به دیگر شاخص-ها برخوردار است.

کلید واژه‌ها: فقر اجتماعی، پایداری محیط زیست شهری، اهواز، منطقه ۸

۱-مقدمه

در حال حاضر توسعه‌ی پایدار یکی از مباحث مهم در عرصه بسیاری از علوم محسوب می‌شود. رهیافت توسعه‌ی پایدار به دلیل بروز ضایعات زیست محیطی و کاهش سطح عمومی زندگی مردم به ویژه در جوامع شهری طی دو دهه‌ی گذشته از سوی سازمان ملل مطرح شد (سپهوند، عارف نژاد: ۴۵، ۱۳۹۲). اوج گرفتن نگرانی از عواقب فعالیت‌های انسانی برای کره‌ی زمین برپایه‌ی قطعنامه‌ی سازمان ملل در سال ۱۹۸۳ کمیسیون جهانی با ریاست خانم برانتلند نخست وزیر وقت نروژ جهت بررسی جامع مسائل زیست محیطی و توسعه جهانی تشکیل داد (فیروزی، مهدی: ۲۹، ۱۳۸۴). برنامه‌ی زیست محیطی سازمان ملل، توسعه‌ی پایدار را (پیشرفت کیفیت زندگی انسان‌ها با توجه به حفظ ظرفیت سیستم‌های تامین کننده‌ی حیات کره‌ی زمین) یکی از شاخص‌های توسعه‌ی پایدار شاخص زیست محیطی است: شهر به عنوان یک واحد اکولوژیکی رابطه‌ی دقیق میان انسان و محیط را در خود نهفته است. این شاخص از توسعه‌ی پایدار شهری از طریق کاهش مصرف منابع و انرژی، کاهش حجم ضایعات، کاهش آلودگی... تقویت می‌شود (ایتپایس، ۱۳۷۵: ۹). حفظ محیط زیست یکی از مسائل روز جهان است فاجعه‌ی زیست محیطی نه تنها آرامش و امنیت را از زندگی انسان می‌رباید بلکه سلامتی و هستی را تهدید می‌کند. متأسفانه انسان در دوران سلطه‌اش بر این کره‌ی خاکی به استفاده بی‌رویه و بدون برنامه‌ریزی از منابع طبیعی، ایجاد آلودگی‌های خطرناک در خاک، آب و هوا و از بین بردن توان زیست آن پرداخته است (ادهمی، اکبرزاده، ۱۳۹۰: ۸۳؛ شکویی، ۱۳۷۳: ۳۶۳). امروزه مسائل زیست محیطی عمیقاً دارای مفهوم اجتماعی‌اند و درکل مسائل زیست محیطی ریشه‌ی فرهنگی دارند حفظ محیط زیست به مسائل زیادی ارتباط دارد که بزرگ‌ترین و مهم‌ترین آن مسأله‌ی فرهنگ اجتماعی است. فرهنگ عامل اصلی و به معنای موتور توسعه‌ی پایدار و حفاظت از محیط زیست است. بهبود محیط زیست زمانی حاصل خواهد شد که محیط طبیعی و فرهنگی انسان با هم مرتبط باشند. لازمه‌ی تحقق چنین هدفی وجود اخلاق زیست محیطی در تمامی اقشار یک جامعه در یک کشور می‌باشد. اخلاق زیست محیطی رفتار ایده آل بشر نسبت به محیط زندگی خود اعم از محیط طبیعی، اجتماعی و فرهنگی است. (ازدري ۱۳۸۲: ۲۷؛ ادهمی، اکبرزاده: ۳۸). مسئله‌ی تخریب محیط زیست و فقر هر دو از مسائل ضروری جهانی‌اند که مشترکات بسیاری دارند اما اغلب به طور جداگانه مورد بررسی قرار می‌گیرند. فقر پدیده‌ای چند بعدی است؛ یعنی نه تنها شامل بعد اقتصادی برای ارضای نیازهای اساسی (Zeller et al., 2006, 446). بلکه شامل بعد انسانی، فیزیکی، زیست محیطی، اجتماعی و سیاسی نیز هست (شربفی‌نیا، مهدوی حاجیلویی: ۶۸، ۱۳۹۰). فقر دو مفهوم را شامل می‌شود؛ اول فقر به عنوان عدم دسترسی به امکانات معیشتی معین را شامل می‌شود. در مفهوم دوم فقر، حق برخورداری از منابع و امکانات اجتماعی-اقتصادی است. که اگر درآمد فرد از میزان معین پایین‌تر باشد به آن دسترسی نخواهد یافت (حسن زاده، ۱۳۷۹: ۱۰۵). به این ترتیب فقر ابعاد وسیع‌تری یافته و از فقر درآمدی (اقتصادی) صرف به فقر قابلیت و محرومیت از توانایی‌های اساسی (فقر اجتماعی) و محرومیت از خدمات رفاهی (فقر خدماتی) تحول یافته است (اسمعیل پور، رحیمیان، قربانی: ۱۲۷، ۱۳۹۱). غالب جمعیت ایران در زمینه‌ی فرهنگ زیست محیطی با چالش‌های متنابهی روبرو است و وسعت دامنه، مقیاس و پیچیدگی آن

بی‌سابقه است و فشار آلودگی زیست محیطی در کشور در مرز بحرانی است (ادهمی، اکبرزاده، ۱۳۹۰: ۳۸). در مسأله‌ی محیط زیست رفتارهای ناهنجار در ارتباط با محیط زیست به علت ناآشنایی با فرهنگ شهرنشینی و عدم درک درست از اوضاع زیست محیطی حاکم بر جامعه و وضعیت اعتقادات فرهنگی مردم می‌باشد زیرا مردم فرهنگ استفاده از منابع طبیعی و امکانات زیست محیطی و فرهنگ زیستن همراه با طبیعت را نیاموخته‌اند و یا آن را به درستی درک نکرده‌اند. این مسائل ریشه در فقر اجتماعی دارد. توسعه‌ی شهری و افزایش جمعیت اثرات زیست محیطی عمده‌ای دارد که نیازمند مدیریت همه جانبه می‌باشد. استان خوزستان در جنوب غربی کشور یکی از کانون‌های اصلی جمعیتی کشور به حساب می‌آید که بخش قابل توجهی از تأسیسات مهم و راهبردی کشور در این منطقه قرار دارد و یک منطقه‌ی عظیم نفتی است (پورعلی، تقی زاده، ۱۳۹۰: ۹). کلانشهر اهواز با جمعیتی بالغ بر ۱۴۲۵۸۹۱ مرکز سیاسی - اجتماعی... استان خوزستان می‌باشد. تأسیس کارخانه جات و صنایع متعدد در اهواز و به تبع آن مهاجرت بسیاری به این منطقه باعث رشد سریع شهر گشته است. تولید حجم پسماند و فاضلاب‌های صنعتی و خانگی، شهر را با مشکلات زیست محیطی عمده‌ای مواجه ساخته است و این شهر را به یکی از آلوده‌ترین شهرهای دنیا تبدیل کرده است (واحدیان، حافظی مقدس، کرمی: ۱۳۹۳، ۱). این تحقیق سعی دارد که به شناسایی چند جنبه از مؤلفه‌های فقر اجتماعی که باعث تشدید یا به وجود آورنده‌ی آلودگی‌های بصری در کلانشهر اهواز می‌شود بپردازد.

۱-۱- اهداف تحقیق:

مهم‌ترین هدف تحقیق ارزیابی اثرگذاری فقر اجتماعی بر پایداری محیط زیست شهری (محیط بصری)

اهداف فرعی تحقیق:

۱- شناسایی شاخص‌های فقر اجتماعی و نشان دادن تأثیر آن‌ها بر پایداری محیط زیست شهر اهواز

۲- تعیین مهم‌ترین مؤلفه‌های فقر اجتماعی مؤثر بر پایداری زیست محیطی شهر اهواز

۱-۲- روش انجام تحقیق:

پژوهش حاضر از نظر ماهیت، کاربردی و از لحاظ روش مطالعه، توصیفی-تحلیلی است؛ یعنی داده‌های مورد نیاز از طریق روش میدانی و کتابخانه‌ایی جمع‌آوری شده‌اند. در روش میدانی ابزار گردآوری اطلاعات پرسشنامه است. جامعه‌ی آماری، مجموعه‌ای از افرادی هستند که یک یا چند صفت مشترک دارند. جامعه‌ی آماری مورد بررسی در این تحقیق منطقه هشت اهواز را دربر می‌گیرد که بر اساس آخرین سرشماری در منطقه هشت ۱۳۹۶۸۷ نفر ساکن می‌باشد. با توجه به محدودیت‌های تحقیق و گستردگی جغرافیایی و پراکندگی افراد در سطح منطقه و به علت عدم دسترسی به تمام آنان در مدت زمان انجام تحقیق بر اساس فرمول کوکران تعداد افراد نمونه ۳۸۴ نفر تعیین گردیده. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها و جمع‌بندی و ورود داده‌ها به نرم افزار SPSS تجزیه و تحلیل داده‌ها اقدام می‌گردد. سپس برای سنجش و اولویت‌بندی شاخص‌های تأثیرگذار فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی از تکنیک تصمیم‌گیری چند معیاره تاپسیس استفاده شده است.

۲- مبانی نظری تحقیق:

تعاریف و مفاهیم؛

فقر اجتماعی:

پدیده فقر از گذشته تا کنون با انسان عجین بوده و یکی از مسائل عمده در جوامع و فرهنگ‌های شناخته شده بشری و نتیجه‌ی نابرابری‌های شدید اقتصادی-اجتماعی است. (صامتی و کرمی، ۱۳۸۳: ۲۱۸). در مفهوم فقر ارائه تعریفی که برای زمان‌ها و مکان‌های مختلف یکسان باشد مقدور نیست (پیرایی و شفیقی، ۱۳۸۰: ۳۵). در دیدگاه سنتی فقر عبارت است از محرومیت مادی که با معیار درآمد یا مصرف سنجیده می‌شود. اما امروزه معیارهایی نظیر، عقب ماندگی در آموزش و پرورش، آسیب پذیری، ابعاد خانوادگی... را نیز شامل می‌شود (صادقی و مسائلی، ۱۳۸۷: ۱۵۳). رئیس دانا در سال ۱۳۷۹ نیز فقر را عبارت از نارسایی در تأمین نیازهای اجتماعی می‌داند (رحیمی و محمدی، ۱۳۸۶: ۱۰۷). فقر دو مفهوم را شامل می‌شود: اول فقر به عنوان عدم دسترسی به امکانات معیشتی معین است که طبق آن هرگاه کلی هزینه‌ها یا میزان مصرف کالاهایی خاص توسط فرد از حد معینی کمتر باشد وی فقیر تلقی می‌شود (جباری، ۱۳۸۴: ۴). در مفهوم دوم حق برخورداری از منابع و امکانات اجتماعی - اقتصادی است که اگر درآمد فرد از میزان معینی پایین تر باشد، به آن دسترسی نخواهد یافت (راغفر و ابراهیمی، ۱۳۸۵: ۵۹). به این ترتیب فقر ابعاد وسیعتری یافته و از فقر درآمدی (اقتصادی) صفر به فقر قابلیت و محرومیت از تواناییهای اساسی (فقر اجتماعی) و محرومیت از خدمات رفاهی (فقر خدماتی) تحول یافته است (کلانتری و همکاران، ۱۳۸۴: ۱). از این منظر فقر زدایی نیازمند رویکردی وسیع به فقر تمایز سه بعد مرتبط و بهم پیوسته آن است: الف) فقر درآمدی و دارایی - معیشت پایدار ب) فقر مشارکت و قدرت ج) فقر دسترسی به خدمات اساسی (جباری، ۱۳۸۴: ۴).

یکی از بارزترین جنبه‌های فقر، رابطه‌ی آشکاری است که این پدیده با تخریب محیط زیست دارد. در این زمینه باید گفت که فقر به خودی خود ناپایداری می‌آفریند (پاپلی یزدی و سناجردی، ۱۳۸۷: ۲۱). ناپایداری در نواحی جغرافیایی کشورهای در حال توسعه و فقیر به مراتب بیش از کشورهای ثروتمند است، و این ریشه در فقر اقتصادی و اجتماعی این جوامع دارد، به گونه‌ای که آن را می‌توان بنیادی ترین (Sumba, 1996, 266). عامل ناپایداری و تخریب اکولوژیکی دانست (بساطی، محمد، ۱۳۹۰: ۲۳).

توسعه پایدار شهر (پایدار محیط زیست شهری):

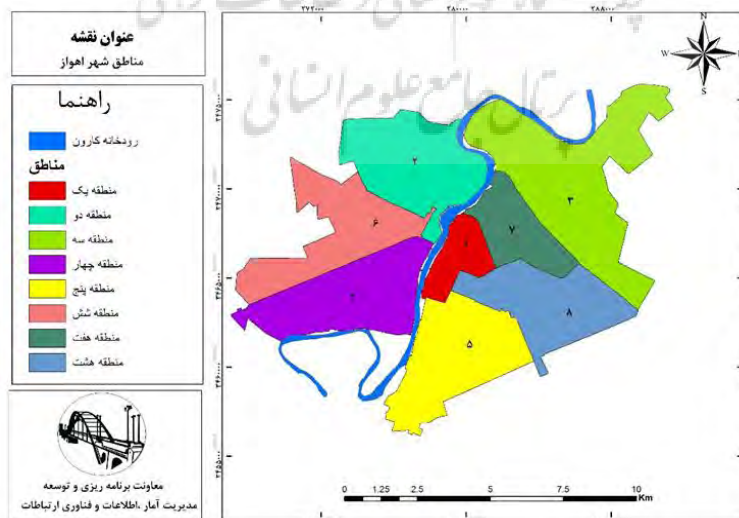
محیط زیست شهری عبارت است محیطی که فرآیند حیات را فرا گرفته و با آن بر هم کنش دارد. محیط زیست از طبیعت، جوامع انسانی، و نیز فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده‌اند، تشکیل یافته است و کل فضای زیستی کره‌ی زمین، یعنی بیوسفر را فرا می‌گیرد (سلطانی، ۱۳۸۷: ۶). محیط زیست شهری، فرآیند مدیریتی شامل سه جنبه طبیعی، مصنوعی (انسان ساخت)، اجتماعی و اقتصادی است. همچنین می‌توان گفت محیط زیست شهری، مکان بکارگیری شرایط مناسب تداوم حیات اجتماعی است (سیرینیواس، ۱۳۸۰: ۳۲).

نظریه توسعه پایدار شهری، حاصل بحث‌های طرفداران محیط زیست درباره‌ی مسائل زیست محیطی به خصوص محیط زیست شهری که به دنبال نظریه (توسعه پایدار) برای حمایت از منابع طبیعی ارائه شد. توسعه پایدار شهری نیازمند

شناسایی محدودیت‌های محیطی برای فعالیت‌های انسانی در ارتباط با شهرها و تطبیق روش‌های طراحی در این محدودیت‌ها است. در این نظریه موضوع نگهداری منابع برای حال و آینده از طریق استفاده بهینه از زمین و وارد نکردن ضایعات به منابع تجدید ناپذیر مطرح است. پایداری شهری مجموعه‌ای از وضعیت‌هایی است که در طول زمان دوام دارد (لقایی و مهدی زاده، ۱۳۸۷: ۳۶). پیتروال توسعه پایدار شهری را به عنوان شکلی از توسعه امروزی که (Hall, 1993: 133) توان توسعه مداوم شهرها و جوامع شهر نسل آینده را تضمین کند تعریف می‌کند. توسعه پایدار شهری ایجاد شهرها را تنها برای لذت بردن شهرنشینان می‌داند و راه رسیدن به پایداری شهری را در توجه به برنامه‌ریزی شهری، منطقه‌ای و ساماندهی قانون می‌داند (زیاری، ۱۳۷۸: ۲۵). شهر پایدار به شهری گفته می‌شود که به دلیل استفاده اقتصادی از منابع، اجتناب از تولید ضایعات، بازیافت ضایعات و... قادر به ادامه حیات خود دراز مدت باشد. برنامه‌ریزان شهر پایدار باید هدفشان بر ایجاد شهرهایی با ورودی کمتر انرژی و مصالح، خروجی کم ضایعات و آلودگی کمتر متمرکز کنند (ایتپایس، ۱۳۷۵: ۷). دولت باید از محیط زیست شهری مفهوم پایداری محیط زیست شهری به معنی استفاده از منابع، فرآیندها و جنبه‌های محیط زیست یک شهر، به گونه‌ای که این محیط و اکوسیستم (شهر) برای نسل آینده قابل استفاده و بهره برداری باشد، است (رضایی مقدم، ۱۳۹۳: ۱۸).

۳- منطقه مورد مطالعه

استان خوزستان بین ۲۹ درجه و ۵۷ دقیقه تا ۳۳ درجه عرض شمالی و بین ۴۷ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۵۰ درجه و ۳۳ دقیقه طول شرقی واقع شده و ۳/۹ درصد از مساحت کشور را در بر گرفته است. این استان در جنوب غربی ایران واقع شده است. شهرستان اهواز مرکز استان خوزستان می باشد که دارای ۷ منطقه شهری است. که هر کدام از مناطق برحسب محدوده خدمات شهرداری به ترتیب دارای جمعیتی بالغ بر، ۱۳۱۲۰۱، ۱۰۲۲۷۲، ۱۸۹۲۳۹، ۲۰۹۱۹۹، ۱۹۸۵۸۶، ۱۵۸۳۰۸، ۱۳۹۶۸۷ می باشند. لازم به ذکر است که منطقه ۵ از مناطق شهر اهواز جدا شده است.

نقشه شماره (۱) موقعیت و محدوده شهر

۴- یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

جنسیت

همان‌طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود بر اساس نتایج حاصل از پرسش‌نامه در منطقه ۸ شهری اهواز، ۳۸۴ پرسش‌نامه پخش شد که از این بین ۵۴/۹۵٪ مرد و ۴۵/۰۵٪ زن بوده‌اند.

جدول شماره (۲) وضعیت جنسی پاسخگویان

وضعیت جنسی	تعداد	درصد
مرد	۲۱۱	۵۴/۹۵
زن	۱۷۳	۴۵/۰۵
کل	۳۸۴	۱۰۰

منبع: محاسبات نگارندگان

گروه سنی

بر اساس جدول شماره ۳ وضعیت سنی پاسخگویان در پنج گروه سنی از ۱۵ تا ۷۰ سال بوده است. بیشترین تعداد پاسخ دهندگان مربوط به گروه سنی (۲۶-۳۵) سال با فراوانی ۱۰۴ نفر و ۲۷/۰۸ درصد و کمترین تعداد پاسخگویان متعلق به گروه سنی (۵۶-۷۰) سال بوده که فراوانی ۴۵ نفر و ۱۱/۷۲ درصد را شامل می‌شود.

جدول شماره (۳) تعداد و درصد پاسخگویان

وضعیت گروه سنی	فراوانی	درصد
سال (۱۵-۲۵)	۷۳	۱۹/۰۱
سال (۲۶-۳۵)	۱۰۴	۲۷/۰۸
سال (۳۶-۴۵)	۹۸	۲۵/۵۲
سال (۴۶-۵۵)	۶۴	۱۶/۶۷
سال (۵۶-۷۰)	۴۵	۱۱/۷۲

منبع: محاسبات نگارندگان

وضعیت تحصیلات

همان‌گونه که در جدول شماره ۴ مشاهده می‌شود سطح تحصیلات پاسخگویان در پنج دسته طبقه‌بندی شده است که بیشترین تعداد فراوانی و درصد متعلق به گروه اول (زیردیپلم) با ۱۳۶ نفر، ۳۵/۴۲ درصد و کمترین به گروه پنجم با ۳۵ نفر و ۹/۱۱ درصد در بر گرفته است.

جدول شماره (۴) وضعیت تحصیلات پاسخگویان

تحصیلات	فراوانی	درصد
زیردیپلم	۱۳۶	۳۵/۴۲
دیپلم	۹۸	۲۵/۵۲

۱۹/۰۱	۷۳	فوق دیپلم
۱۰/۹۴	۴۲	لیسانس
۹/۱۱	۳۵	فوق لیسانس و بالاتر

منبع: محاسبات نگارندگان

یافته های استنباطی:

آزمون فرضیه‌ها:

فرضیه اول

به نظر می‌رسد که شاخص های فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی اثر می‌گذارد:

۱- رابطه بین احساس مسئولیت و پایداری محیط زیست شهری

با توجه به نتایج ضریب همبستگی پیرسون در فاصله اطمینان ۹۵٪، سطح معناداری برابر با صفر است که کوچکتر از ۰/۰۵ است. یعنی با اطلاعات موجود H_0 رد می‌شود و H_1 (فرضیه پژوهشگر در این شاخص) تأیید می‌شود. به عبارت دیگر احساس مسئولیت با حفظ محیط زیست رابطه دارد. شدت رابطه بین دو متغیر احساس مسئولیت و حفظ محیط زیست خوب است و جهت رابطه مستقیم است. به بیان دیگر با افزایش احساس مسئولیت در افراد، میزان حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی افزایش می‌یابد و با کاهش احساس مسئولیت میزان رفتارهای زیست محیطی نیز کاهش خواهد یافت.

۲- رابطه بین بی سوادی و پایداری محیط زیست شهری

با توجه به نتایج ضریب همبستگی پیرسون در فاصله اطمینان ۹۵٪، سطح معناداری برابر با صفر است که کوچکتر از ۰/۰۵ است. یعنی با اطلاعات موجود H_0 رد می‌شود و H_1 (فرضیه پژوهشگر در این شاخص) تأیید می‌شود. به عبارت دیگر بی سوادی با حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی رابطه دارد. شدت رابطه بین دو متغیر بی سوادی و حفظ محیط زیست خوب است و جهت رابطه مستقیم است. به بیان دیگر هرچه سطح سواد در بین افراد جامعه افزایش یابد حفظ محیط زیست نیز بهتر می‌شود و بالعکس.

۳- رابطه بین هنجار سازی و پایداری محیط زیست شهری

با توجه به نتایج ضریب همبستگی پیرسون در فاصله اطمینان ۹۵٪، سطح معناداری برابر است با ۰/۵۹ (sig=۰/۵۹) که بزرگتر از ۰/۰۵ است. یعنی با اطلاعات موجود H_1 (فرضیه پژوهشگر در این شاخص) رد می‌شود و H_0 تأیید می‌شود. به عبارت دیگر هنجار سازی با حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی رابطه معناداری ندارد.

۴- رابطه بین نرخ بیکاری و پایداری محیط زیست شهری

با توجه به نتایج ضریب همبستگی پیرسون در فاصله اطمینان ۹۵٪، سطح معناداری برابر با صفر است که کوچکتر از ۰/۰۵ است. یعنی با اطلاعات موجود H_0 رد می‌شود و H_1 (فرضیه پژوهشگر در این شاخص) تأیید می‌شود. به عبارت دیگر بیکاری با حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی رابطه دارد. شدت رابطه بین دو متغیر بیکاری و حفظ

محیط زیست متوسط و جهت رابطه مستقیم است. به بیان دیگر هرچه اشتغال در بین افراد جامعه افزایش یابد حفظ محیط زیست نیز بهتر میشود و بالعکس.

۵- رابطه بین اخلاق اجتماعی و پایداری محیط زیست شهری

با توجه به نتایج ضریب همبستگی پیرسون در فاصله اطمینان ۹۵٪، سطح معناداری برابر با صفر است که کوچکتر از ۰/۰۵ است. یعنی با اطلاعات موجود H_0 رد میشود و H_1 (فرضیه پژوهشگر در این شاخص) تأیید می شود. به عبارت دیگر اخلاق اجتماعی با حفظ محیط زیست رابطه دارد. شدت رابطه بین دو متغیر اخلاق اجتماعی و حفظ محیط زیست قوی و جهت رابطه مستقیم است. به بیان دیگر با افزایش اخلاق اجتماعی در افراد، میزان حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی افزایش می یابد و با کاهش اخلاق اجتماعی میزان رفتارهای زیست محیطی نیز کاهش خواهد یافت.

جدول شماره: ۵ ضریب همبستگی پیرسون متغیرهای مستقل با متغیر وابسته حفظ محیط زیست

متغیر	مقدار ضریب همبستگی	سطح معناداری	رابطه یا عدم وجود رابطه همبستگی
احساس مسئولیت	۰.۲۱	۰.۰۰۰	همبستگی و رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد
بی سوادی	۰.۳۹	۰.۰۰۰	همبستگی و رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد
هنجار سازی	۰.۲۱	۰.۰۵۹	همبستگی و رابطه معنادار وجود ندارد
بیکاری	۰.۱۳	۰.۰۰۰	همبستگی و رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد
اخلاق اجتماعی	۰.۴۴	۰.۰۰۰	همبستگی و رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد

منبع: نگارندگان

فرضیه دوم

به نظر می رسد شاخص گرایش به بی مسئولیتی مردم مهم ترین مؤلفه فقر اجتماعی مؤثر بر پایداری زیست محیطی شهر اهواز است:

برای مشخص شدن میزان تأثیر شاخص های فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی از آزمون t تک نمونه ای استفاده گردیده است. لذا با توجه به طیف ۵ گانه لیکرت میانگین فرضی ۳ در نظر گرفته شد. بنابراین برای پاسخگویی به اینکه کدام شاخص بیش از دیگر شاخص ها در اولویت بیشتری برای توجه به آن ها و سعی در بهبود آن شاخص ها باید انجام شود و تأثیر بیشتری بر ناپایداری محیط زیست دارد به اختلاف میانگین نگاه می کنیم. اختلاف میانگین به دست آمده که در جدول (۶) نشان می دهد که شاخص های احساس مسئولیت و اخلاق اجتماعی و بی سوادی به ترتیب تأثیر بیشتری بر محیط زیست دارند و شاخص های بیکاری و هنجارسازی اجتماعی تأثیر کمتری نسبت به دیگر شاخص ها بر محیط زیست داشته اند. پس فرضیه دوم (پژوهشگر) نیز تأیید می شود.

جدول (۶) سنجش میزان تأثیر شاخص های فقر اجتماعی مؤثر بر محیط زیست از دیدگاه شهروندان منطقه ۸

Test Value=3							شاخص ها
میانگین فرضی	Sig	درجه آزادی	مقدار t	فراوانی	انحراف استاندارد	اختلاف میانگین	
۳	۰.۰۵۱	۳۶	۱.۲۰۲	۳۵	۰.۳۷۵	۰.۱۵۲	احساس مسئولیت

۳	۰.۰۳۸	۳۶	۰.۶۳۳	۳۵	۰.۵۹۲	۰.۱۱۸	۳.۰۱	اخلاق اجتماعی
۳	۰.۸۶۶	۵۸	۰.۱۳۸	۶۳	۰.۶۱۹	۰.۱۳۳	۲.۹۹	بی سوادی
۳	۰.۰۱۱	۶۵	۱.۰۵۰-	۶۲	۰.۵۰۴	۰.۱۰۳-	۱.۳۴	بیکاری
۳	۰.۰۳۵	۶۰	۱.۶۰۸-	۶۰	۰.۴۳۳	۰.۴۲۴-	۱.۲۲	هنجار سازی اجتماعی

منبع: نگارندگان

مرحله دوم:

سنجش و اولویت بندی شاخص های تأثیرگذار فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی

برای سنجش و اولویت بندی شاخص های تأثیرگذار فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی از تکنیک تصمیم گیری چند معیاره تاپسیس استفاده شده است. این تکنیک می تواند راهگشای ارزیابی و اولویت بندی گزینه های مورد نظر باشد. در این تکنیک، یک گزینه فرضی به عنوان گزینه ی ایده آل مثبت و یک گزینه ی فرضی دیگر به عنوان گزینه ی ایده آل منفی در نظر گرفته می شود و فواصل تمامی گزینه ها از این دو گزینه محاسبه می گردد. گزینه ی نهایی، می بایست دارای کمترین فاصله از ایده آل مثبت و در عین حال دارای بیشترین فاصله از ایده آل منفی باشد (نوروزی و بختیاری، ۱۳۸۸: ۲۶). نتایج به دست آمده از تکنیک مزبور حاکی از آن است که شاخص های احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی، بی سوادی به ترتیب با ضریب اولویت ۰.۵۷۶۳، ۰.۵۶۵۲ و ۰.۵۰۳۳ تأثیر بیشتری بر ناپایداری محیط زیست دارند و شاخص های بیکاری، هنجار سازی اجتماعی به ترتیب با ضریب اولویت ۰.۴۹۵۷، ۰.۴۸۱۳ نسبت به بقیه شاخص ها از تأثیر کمتری نسبت به دیگر شاخص ها برخوردار است.

جدول (۱) سنجش و اولویت بندی شاخص های تأثیرگذار فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی

رتبه	شاخص	فاصله از ایده آل مثبت	فاصله از ایده آل منفی	شاخص اولویت
۱	احساس مسئولیت	۱.۵۳	۱.۱۲	۰.۵۷۶۳
۲	اخلاق اجتماعی	۱.۵۲	۱.۱۷	۰.۵۶۵۲
۳	بی سوادی	۱.۴۶	۱.۴۴	۰.۵۰۳۳
۴	بیکاری	۱.۴۵	۱.۴۷	۰.۴۹۵۷
۵	هنجار سازی اجتماعی	۱.۳۸	۱.۴۹	۰.۴۸۱۳

منبع: نگارندگان

۵- نتیجه گیری:

همانطور که ذکر شد موضوع تحقیق حاضر ارزیابی اثرگذاری فقر اجتماعی مؤثر بر پایداری محیط زیست شهری (محیط بصری) اهواز می باشد. در مباحث گزارش یافته ها و آزمون فرضیات، توصیف جامعه مورد مطالعه بررسی شد. با توجه به آزمون پیرسون در این تحقیق مشخص گردید که با سطح اطمینان ۹۵٪ بین (احساس مسئولیت) و (پایداری زیست

محیطی) رابطه معنی دار و مثبتی وجود دارد به این معنا که با افزایش احساس مسؤولیت در افراد میزان حفاظت از محیط زیست در جامعه نیز افزایش خواهد یافت و بالعکس. دورکیم جوامع را دارای دو نوع همبستگی ارگانیک و مکانیک تقسیم کرده‌است. بنابراین میتوان اینگونه نتیجه گرفت که جوامع شهری مانند جوامع ارگانیک می باشند که مردم جهت هر کار و مسأله‌ای، واحد و سازمانی را مسؤول می دانند و حس مسؤولیت این افراد بسیار پائین است به خصوص در مورد حفظ محیط زیست شهر با توجه به آلودگی سطح شهر کاملاً مشهود است.

نتیجه دیگری که در این تحقیق باتوجه به آزمون پیرسون با سطح اطمینان ۹۵٪ به دست آمد این بود که بین متغیر(بی سواد) و (پایداری زیست محیطی) نیز رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. به این معنا که به هر اندازه سطح سواد افراد جامعه افزایش یابد میزان پایداری محیط زیست شهر نیز افزایش می یابد و بالعکس. به این نتیجه می رسیم که بالا بودن سطح سواد و آگاهی افراد جامعه عامل تأثیرگذار و تعیین کننده‌ای بر رفتارهای انسانها می باشد همچنین عامل مهمی در پایداری محیط زیست شهری می باشد. یعنی اگر مردم آگاه و با سواد باشند و اطلاعات کافی در این زمینه داشته باشند بدون جبر و ناخودآگاه در این راستا تلاش خواهند کرد.

باتوجه به آزمون ضریب همبستگی پیرسون با سطح اطمینان ۹۵٪ در این تحقیق مشخص گردید متغیر (هنجارسازی) و (پایداری زیست محیطی) تأثیری ندارد. بنابر نظریات مطرح شده که افراد قبل از انجام هر عملی خود را با ارزش های جامعه سازگار می کنند چنانچه خلاف هنجاری اقدام نمایند از طرف جامعه طرد می شوند، میتوان گفت اگر هنجاری در یک جامعه مورد تأیید باشد مردم براساس آن رفتار می کنند اما در این تحقیق برخلاف نظریات مطرح شده تأثیر هنجارسازی بر حفظ محیط زیست رد شد. این نتیجه را اینگونه می توان تبیین کرد که ساخت اغلب هنجارها در جامعه توسط ساختارکلی یعنی دولت و دولت مردان انجام می شود و چون دید مردم نسبت به عملکرد و برنامه ریزی و طرح ها و در کل بیانات دولت مردان مثبت نیست در نتیجه از عمل به هرگونه هنجار مورد تأیید ایشان سربازمیزنند هرچند هنجار مطرح شده درست و مقبول هم باشد اما چون از طرف ساختاری که مورد قبول و پذیرش عام نمی باشد مطرح شده مورد پذیرش قرار نخواهد گرفت. ممکن است در یک پروسه زمانی آن هنجار در جامعه ثبات پیدا کند و مطمئناً زمانی است که مردم خود به صحت و سقم و حقیقت آن آگاه گردند.

نتایج آزمون ضریب همبستگی پیرسون با سطح اطمینان ۹۵٪ نشان داد که رابطه مثبت و معنی داری بین متغیر (بیکاری) و (پایداری زیست محیطی) می باشد. به این نتیجه می رسیم که بیکاری یکی از عوامل تأثیر گذار در ناپایداری محیط زیست شهری می باشد. زیرا افراد شاغل به نسبت درآمد خود حاضرانند بهای بیشتری برای حفاظت محیط زیست خود پردازند و از لحاظ روانی آرامش بیشتری نسبت به افراد بیکار دارند و ظریه‌ی کمتری به محیط وارد می کنند. نتیجه دیگری که در این تحقیق باتوجه به آزمون پیرسون با سطح اطمینان ۹۵٪ به دست آمد این بود که بین متغیر(اخلاق اجتماعی) و(پایداری زیست محیطی) نیز رابطه معنادار و مثبتی وجود دارد. به این معنا که اگر اخلاق اجتماعی در سطح جامعه ما نهادینه و پایدار گردد میزان پایداری محیط زیست نیز افزایش می یابد و بالعکس. به این نتیجه میرسیم که اخلاق عامل تأثیرگذار و تعیین کننده‌ای بر رفتارهای انسانها می باشد همچنین عامل مهمی در حفظ محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی

مناسب می باشد. برای مشخص شدن میزان تأثیر شاخص های فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی از آزمون t تک نمونه ای استفاده گردیده است. لذا با توجه به طیف ۵ گانه لیکرت میانگین فرضی ۳ در نظر گرفته شد. بنابراین برای پاسخگویی به اینکه کدام شاخص بیش از دیگر شاخص ها در اولویت بیشتری برای توجه به آنها و سعی در بهبود آن شاخص ها باید انجام شود و تأثیر بیشتری بر ناپایداری محیط زیست دارد به اختلاف میانگین نگاه می کنیم. اختلاف میانگین به دست آمده که در جدول (۶) نشان می دهد که شاخص های بیکاری، هنجار سازی اجتماعی به ترتیب تأثیر بیشتری بر محیط زیست دارند و شاخص های بیکاری و هنجار سازی اجتماعی تأثیر کمتری نسبت به دیگر شاخص ها بر محیط زیست داشته اند. سپس برای سنجش و اولویت بندی شاخص های تأثیرگذار فقر اجتماعی بر پایداری زیست محیطی از تکنیک تصمیم گیری چند معیاره تاپسیس استفاده شده است. نتایج به دست آمده از تکنیک مزبور حاکی از آن است که شاخص های احساس مسئولیت، اخلاق اجتماعی، بی سوادی به ترتیب با ضریب اولویت ۰.۵۷۶۳، ۰.۵۶۵۲ و ۰.۵۰۳۳ تأثیر بیشتری بر ناپایداری محیط زیست دارند و شاخص های بیکاری، هنجار سازی اجتماعی به ترتیب با ضریب اولویت ۰.۴۹۵۷، ۰.۴۸۱۳ نسبت به بقیه شاخص ها از تأثیر کمتری نسبت به دیگر شاخص ها برخوردار است.

در پایان بحث لازم است که یک جمع بندی کلی در رابطه با عوامل فقر اجتماعی ذکر شده بر پایداری محیط زیست و رفتارهای زیست محیطی ارائه شود.

برای تبیین پایداری محیط زیست شهری به نظر می رسد اولین واژه تأثیر گذار برای پایداری محیط زیست شهری، افزایش سطح آگاهی افراد جامعه و پررنگ کردن مسائل زیست محیطی در این زمینه می باشد. یعنی مسائلی که مردم قلباً و باطناً آن را قبول دارند و براساس آن عمل می کنند. با توجه به مطالعات انجام شده در راستای حفظ محیط زیست مشخص گردید که افزایش دانش و آگاهی مردم در این زمینه گامی مهم و مؤثر می باشد و به نظر می رسد رفتار بسیاری از مردم در تخریب محیط زیست شهر و جامعه خود از روی ناآگاهی آنهاست و در بیان دیگر بسیاری از افراد نه عمداً بلکه سهواً از جهت بی اطلاعی در راستای تخریب محیط زیست عمل می کنند. زیرا زمانی که افراد نسبت به محیط آگاهی ندارند پس احساس مسئولیتی نسبت به آن در خود نمی بینند. در کنار آموزش، بالابردن اخلاق اجتماعی و تعهد و مسئولیت و همچنین اشتغال زایی و برای افراد بیکار جامعه و ایجاد منابع درآمدی برای آنها، از عوامل مهم دیگری هستند که بر پایداری محیط زیست شهری و رفتارهای زیست محیطی تأثیر گذارند.

۶-پیشنهادها:

-تقویت حس مسئولیت پذیری در حفاظت از محیط زیست و ارتقاء روحیه تعاون در مردم و نهایتاً تبلور فرهنگ زیست محیطی در اقشار مختلف کشور با فرهنگ عمومی.

-افزایش آگاهی های عمومی در بین اقشار مختلف مردم و کلیه سطوح تحصیلی برای پیشگیری از تخریب و آلودگی محیط زیست.

-تلاش برای بالا بردن اخلاق اجتماعی جهت نهادینه و پایداری رفتارهای حفظ محیط

زیست مناسب در سطح شهر.

- اشتغال زایی برای افراد بیکار جامعه

منابع:

- اژدری، افسون، (۱۳۸۲)، توسعه فرهنگی و محیط زیست، فصلنامه علمی سازمان حفاظت محیط زیست، شماره، ۳۹، ص ۲۷
- بساطیان، محمد، (۱۳۹۰)، بررسی الگوی خاموش فرهنگ فقر و عوامل مرتبط با آن مطالعه موردی، شهرستان دلفان استان لرستان، مسائل اجتماعی ایران، سال دوم، شماره ۲، زمستان ۱۳۹۰، صص ۷-۳۲
- پیرایی، خسرو و شهريار شفیعی، (۱۳۸۰)، اندازه گیری فقر با تاکید بر خانوارهای شهری استان، مازنداران طی سالهای ۱۳۶۹-۱۳۷۵ پژوهش های اقتصادی، سال اول، شماره، ص ۳۵
- جباری، حبیب، (۱۳۸۴)، رویکردهای اجتماع مدار در برنامه های کاهش فقر، رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۸، ص ۴
- راغفر، حسین و زهرا ابراهیمی، (۱۳۸۵)، فقر در ایران طی سالهای ۱۳۶۸-۱۳۸۳، فصلنامه علمی ایران با استفاده از رویکرد فازی، رفاه اجتماعی، سال هفتم، شماره ۲۸، ص ۱۳۵
- رحیمی، مجید و حمید محمدی، (۱۳۸۶)، شاخص های فقر و تغییرات رفاهی خانوارهای روستایی، رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۴، ص ۱۰۷
- رضایی مقدم، علی، (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر کاربری زمین بر محیط زیست شهری، ششمین کنفرانس ملی برنامه ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه های شهر اسلامی صص ۱۶-۲۵
- سپهوند، رضا و عارف نژاد، محسن، (۱۳۹۲)، الویت بندی شاخص های توسعه پایدار شهری با رویکرد تجزیه و تحلیل سلسله مراتبی گروهی (مطالعه موردی: در شهر اصفهان، فصلنامه مطالعات برنامه ریزی شهری، سال اول، شماره اول، صص ۴۳-۵۹.
- سرینیواس، هاری، (۱۳۸۰)، محیط زیست شهری: سیاست گذاری و اقدام، ترجمه سیروس موسوی، مجله. شهرداری ها، شماره ۲۲ ص ۳۲.
- شریفی نیا، زهرا، (۱۳۹۰)، نقش فقر اجتماعی و اقتصاد روستایی بر تخریب محیط زیست (مطالعه موردی: مرتع ممیز یسده شورود، بخش شیب آب شهرستان زابل)، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۶، صص ۶۷-۸۴
- صادقی، حسین و ارشک مسائلی، (۱۳۸۷)، رابطه رشد اقتصادی و توزیع درآمد با روند فقر در رفاه اجتماعی، سال ۶، شماره ۲۴، ۵۸-۵۹
- نجما اسمعیل پور، محمدحسن رحیمیان، سحر قربانی، (۱۳۹۱)، بازآفرینی باف تهای فرسوده شهری با تأکید بر بسیج اجتماعی؛ مطالعه موردی محله کشتارگاه در شهر یزد، مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای سال چهارم، شماره پانزدهم، ۱۲۳-۱۴۰

- واحدیان، حافظی مقدس، کرمی، (۱۳۹۳)، بررسی روند توسعه شهر اهواز و اثرات زیست محیطی آن، اولین همایش ملی معماری، عمران و محیط زیست شهری، همدان، انجمن ارزیابان محیط زیست هگمتانه، ص ۳
- اتیاس، زاكس (۱۳۷۵)، "نگاهی به تعاریف توسعه پایدار از دیدگاه‌های مختلف" ترجمه و ویکتوریا جمالی، خبرنامه انجمن متخصصان محیط زیست ایران، سال دوم، شماره ۳ و ۴ صص ۱۰-۲
- ادهمی واکبر زاده، (۱۳۹۰)، بررسی عوامل فرهنگی مؤثر بر حفظ محیط زیست شهر تهران مطالعه موردی مناطق ۵ و ۱۸ تهران، مجله تخصصی جامعه شناسی.../سال اول/ شماره اول، ص ۸۳
- بهرام سلطانی، کامبیز، (۱۳۸۷)، محیط زیست مجموعه مباحث و روش های شهرسازی، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، ص ۶
- پورعلی، ملیحه، تقی زاده، (۱۳۹۰)، بررسی علل و منشأ ایجاد گرد و غبار در استان خوزستان، رشد آموزش جغرافیا، دوره بیست و پنجم، شماره ۳، ص ۹
- جباری، حبیب، (۱۳۸۴)، رویکردهای اجتماع مدار در برنامه های کاهش فقر، رفاه اجتماعی، سال پنجم، شماره ۱۸، ص ۴
- حسن زاده، علی، (۱۳۷۹)، بررسی عوامل مؤثر بر فقر، مطالعه موردی ایران، پژوهشهای اقتصادیايران، سال سوم، شماره های ۴ و ۵، ص ۱۰۵
- زیاری کرامت اله، (۱۳۷۸)، اصول و روش های برنامه ریزی منطقه ای، ص ۲۵
- شکوئی، حسین (۱۳۷۳) دیدگاههای نو در جغرافیای شهری، جلد اول، تهران، انتشارات سمت، ص ۳۶۳
- فیروزی، مهدی، (۱۳۸۴)، حق بر محیط زیست، انتشارات جهاد دانشگاهی، ص ۲۹
- کلانتری، صمد و دیگران، (۱۳۸۴)، ارتباط فقر با قانونگریزی و شکل گیری آسیب اجتماعی، رفاه اجتماعی، سال ۵، شماره ۱۷، ص ۱
- لقایی، حسنعلی و محمدی زاده، حمیده (۱۳۸۷)، "مقدمه ای بر توسعه شهری پایدار شهری و نقش برنامه ریزی شهری" فصلنامه هنرهای زیبا شماره ۶ صص ۳۲-۴۳.
- Hall, P. (1993), Toward sustainable livable and innovative cities for 21 century The third conference of the world capitals, Tokyo.133
- Sumba, M., 1996, Viewpoint on Sustainable Urban Development in Sub-Saharan Africa, Journal of Cities, Vol. 13, No. 4, p.266
- Zeller, M., Manohar, Sh., Carla, H. and Cecile, L., 2006, An Operational Method for Assessing the Poverty Outreach Performance of Development Policies and Projects: Results of Case Studies in Africa, World Development, VO l. 34, No. 3, p. 446.
- Papoli Yazdi, M.H., Rajabi Sanajerdi, H., 2008, the Theory of Urban and Surrounding, Smart Publications.

-Sameti, M., Karami, A., 2004, Studying the Effect of Governmental Expenses in the Agricultural Section on Decreasing Rural Poverty in the Country, Economic Research Magazine, No. 67, p. 218.

**Evaluating the effectiveness of social poverty on the urban environment persistence (optical environment)
(Case study : Region number 8 of Ahvaz city)**

Abstract

The current study aims to recognize the effectiveness rate of social poverty on urban environment persistence that is theoretical-optical in nature, and regarding the study method it is descriptive-analysis.

To gather the needed data, the questionnaire technique was used in region number 8 of Ahvaz city. The case mass is confirmed 384 people using the Morgan table. To analyze the data, the SPSS software was used. The results showed that the sense of responsibility, social ethics, developing the education level and increasing the awareness of the citizens has effective impact on the living environment persistence but based on the results of this study the normalization coefficient does not affect the environment persistence. Also, for evaluating and prioritizing the effectiveness of social poverty on the environment persistence, the TOPSIS multi-variables deciding technique was applied. The results of the said technique showed that the sense of responsibility, the social ethics and the analphabet indexes had the most effect on the environment persistence with the priority coefficient amounts of 0.5763 , 0.5652, and 0.5033 respectively. And the unemployment and social normalization indexes had the least effect compared to the others with the amounts of 0.4957 and 0.4813 respectively.

Keywords : Social poverty , Environment persistence, Ahvaz, region number 8

